

RELIGIJA ZA ATEISTE

Alain de Botton, *Religija za ateiste*, SysPrint, Zagreb, 2013., 237 str.

Alain de Botton engleski je filozof švicarskog podrijetla. Rođen je 1969. godine. Utemeljitelj je obrazovne ustanove *The School of life* i projekta *Living Architecture*. Piše o ljubavi, putovanjima, građanskoj svakodnevnici i specifičnostima profesija. Analizira ih i promatra njihovu ulogu u životu. Na isti način pristupa problematici kojoj je posvećeno ovo njegovo djelo. Analizira fenomen religije, načine njezine primjene u praksi, psihološke i društvene dobrobiti, učinke koji se metodama prakticiranja vjerskih običaja postižu, kako u pojedinca tako i u zajednici. Kada autor ne bi već na početku ovog djela zatražio svako demistificiranje religije kao i jasno odricanje od mogućnosti postojanja Boga ili bilo kakvog oblika postojanja vrhunarnog bića ili osobe, knjiga bi se mogla nazvati iscrpnom i vrlo lucidnom analizom važnosti primjene religije u životu. U njegovim rečenicama opisa vjerskih obreda, od onih glavnih, kao što je slavljenje svete mise, do onih svakodnevnih, jednostavnih, kao što je sam ulazak u zgradu crkve ili hrama, jasno se i neskriveno iščitavaju zanos i divljenje, nerijetko i zaneseno čuđenje pred mudrošću, čistoćom, vrijednosti i, tako jednostavnoj a veličanstvenoj, ljekovitosti religije spram čovjeka. Takvo oduševljenje i ponos rijetko je naći i kod vjernika. Kako bi se unaprijed ogradio od možebitnog ovakvog zaključivanja kakvo sam upravo izrekla, autor se u uvodu predstavlja kao uvjereni i nepokolebljivi ateist. Već u prvim rečenicama kaže: „Kako bismo uštedjeli na vremenu, uz rizik gubitka čitateljstva već u ovoj bolno ranoj fazi projekta, ustvrdit ćemo bez okolišanja da ni jedna religija, dakako, nije istinita ni u jednom bogomdanom smislu“ (str. 9).

Nadalje, čini mi se važnim naglasiti kako u nastavku posvećuje dio teksta svojim roditeljima, podrijetlom Židovima, ateistima koji su religiozne ljude sažalijevali na način na koji se gleda na osobe s nekom teškom „degenerativnom bolešću“. Nalazi važnim napomenuti i tugu svoje sestre koja je u jednom trenutku života bila uvjerena u postojanje Boga, ali su joj to roditelji uspjeli „izbaciti iz glave“. I njezin brat, naš pisac, imao je krizu nevjere, iako nikad nije posumnjao u to da Bog ne postoji. Međutim, slušajući klasična djela sakralne glazbe, gledajući veličanstvenu arhitekturu, slikarska i kiparska djela nadahnuta religijskim motivima, promatrajući svetu misu, obrede,

načine školovanja u vjerskim, katoličkim sveučilištima, analizirajući učinke molitve, meditacije, pobožnosti u vrijeme određenih blagdana, pobožnosti pojedinim svecima, zapitao se zašto bi ga njegova nevjera odvratila od uživanja u blagodatima svega onoga što religija pruža. Tako on zapravo istodobno optužuje i religije za prisvajanje, ukratko, svega lijepoga i važnoga u životu, i svjetovni svijet zbog odustajanja od jedine ljepote koju svijet pruža, samo zato što, autor parafrazira Nietzschea – neugodno miriše na religiju (str. 11).

Nakon iscrpne analize religija, a zadržao se uglavnom na kršćanstvu, židovstvu i budizmu, povremeno u primjerima spominjući i druge religije, predlaže rješenja. Analizirajući obred svete mise, nepogrešivo zaključuje slavljenje zajedništva i jednakosti na najbolji i najmirniji način. Nakon ulaska u crkvu gube se sve razlike koje su vanjskom svijetu i te kako bitne. Zapravo, one su u vanjskom svijetu jedini način identifikacije. Gdje i što radiš? Koliko djece imaš? U kojem smjeru se razvija karijera? U kojem naselju živiš? U crkvi nema rasporeda sjedenja, ljudi koji ulaze na svetu misu jednaki su, svi su došli na isti objed i svi će blagovati za istim stolom. Svi su djeca istog Boga, svi su jednako srdačno pozvani. Od zajedničkog mjesta okupljanja, uređenja prostora - umirujuće freske, slike, do središnjeg mjesta služenja, skromnosti objeda, propisanog redoslijeda službe riječi i ponašanja, radnji tijekom mise, cijeli koncept prožet je namisli jačanja zajedništva. Priznanjem jednakosti napuštamo egoizam, pravilima ponašanja na misi jačamo međusobne odnose i veze, ne zamarajući um promišljanjem kako se trebamo ophoditi. Kako bi participirao na ovim dobrobitima, a da pritom ne mora biti vjernik, predlaže otvaranje tzv. *agape* restorana. Smatra da je koncept svete mise za društveni život i jačanje zajedništva koje je svjetovnjacima neophodno, zapravo savršen primjer na koji bi se način to upravo trebalo odvijati. Umjesto odlaska u restorane za unaprijed rezervirane dobre i bolje stolove, umjesto odlaska u prethodno točno dogovorenom društvu, trebalo bi urediti restoran s jako niskom cijenom ulaska, članovi obitelji ili prijatelji ne bi nužno sjedili za istim stolom, svi bi mogli i trebali razgovarati sa svima, a i teme razgovora bile bi točno propisane; primjerice, bila bi dopuštena pitanja poput: Tko vas je povrijedio? Kome ne možete oprostiti? Za čime u životu žalite? To bi nas navelo da otvorimo vlastitu samotnu čahuru, da bolje upoznamo sebe i druge, a i smisao sjedenja sa strancima ili pripadnicima drugih etničkih skupina i blagovanje za istim stolom otežava nam mržnju ili strah.

Dani ispovijedi ili židovski blagdan Jom Kipur, Dan pomirenja, također je primjer iz kojeg ateisti trebaju preuzeti zamišljeni kon-

cept. U točno određeni dan u godini čovjek je primoran zastati, ostaviti sve obveze i primorati se na ispit savjesti. Priznati učinjenu nepravdu i za istu, od osobe koje su povrijedili zatražiti oprost. To je savršen koncept kontrole srdžbe i rješavanja međusobnih sukoba. Prešutjeti vlastitu pogrešku, ima jednako loš utjecaj na psihičko zdravlje kao i doživjeti nepravdu ili uvredu. Zato je ovaj koncept izmišljenja kao primjer održavanja psihičkog zdravlja zajednice savršen i treba ga preslikati na svijet kojemu je otuđenost i zatvorenost u vlastitu bol najveći problem. Religija, tj. religioznost odgovor je na ovaj problem i mnoge druge.

Nizom obreda religija mudro prati razvoj života pa tako za svaku etapu u našem životu ima propisan obred. Većina tih obreda pretpostavlja slavljenje uz hranu, veselje, ples i bezbrižnost. I to je uglavnom tako da se nadoknadi tuga koja uz svaku epizodu u životu neminovno dolazi. Slavljenjem sakramenta braka nadoknađujemo odricanje od slobode, egoizma, zatiranje sebe u korist potomaka. Obredom bar micve roditeljima se pomaže prihvatiti odrastanje i sazrijevanje sina te skoro odvajanje, a time i vlastito starenje. Vjera i religija pomažu nam nositi se sa životom. Mudro, detaljno i promišljeno. Nereligiozne osobe, svjetovnjaci, primorani su sa svim teškoćama u životu nositi se bez potpore. Još jedna od nevolja nereligioznog svijeta jest promicanje potpune autonomije u življenju. Ni jedna zajednica ni vlast nema pravo propisivanja pravila ponašanja koja bi se ticala naših vrlina ili moralnog ponašanja. Sloboda je vrhovna politička vrlina.

Religija je naprotiv oduvijek davala upute o moralnim vrijednostima i načinima moralnog života. I u tome je u pravu. Za primjer nam autor navodi židovski zakonik Mišnu, koji propisuje pravila ponašanja, od toga kako se ne smije krasti do pojedinosti o urednosti bračnoga života, ponašanju prema kolegama, prijateljima, obitelji pa čak i životinjama. Libertarijanci, kako ih autor naziva, zgrozili bi se nad ovim konceptom upletanja u slobodu pojedinca. Međutim, autor smatra da je takav pristup poželjan. Na primjeru odgoja djece, kojoj odrasli daju svakodnevne jasne upute o časnom, moralnom i pristojnom ponašanju, autor dokazuje da bi jednake upute bile potrebnije odraslom, zreom čovjeku, nesvjesnom svoje nedoraslosti i nesavršenosti koji bi u svakodnevici u kojoj je nerijetko izgubljen trebao pomoć nekakvog pravilnika ili priručnika ispravnog postupanja. I tome se religija dosjetila. Libertarijanski svijet koji se zaklinje u pravo na slobodu i slobodan izbor, izborio je pravo na slobodu, ali bez ikakve mudrosti da tom slobodom upravlja. Apsolutna sloboda je zamka. „Naša zrela strana zdvojno promatra kako nedorasli

vidovi naše osobnosti gaze uzvišenija načela i zanemaruju ono što najusrdnije štujemo. Možda nam je najveća želja da dođe netko tko će nas spasiti od nas samih“ (str. 56).

Religije u stvaranju moralnog izričaja ne razlikuje djecu od odraslih. U crkvenim freskama i prikazima svetaca jasno se očituju moralne vrijednosti kojima se posrnuli čovjek može obratiti ulazeći u crkvu. One vjerniku služe kao svjetionik ili zrcalo u kojem će se vidjeti, putokaz koji će vjernika okrenuti u pravi smjer. S druge strane, libertarijanci zagovaraju neutralnost javnog prostora. Takav prostor lišen je svake osobnosti, hladan i odbojan. Međutim, u obranu nepovredivosti slobode, traži se stroga neutralnost javnih prostora, dok su istovremeno ulice zatrpane reklamama koje manipuliraju našom psihom na najperfidnije načine.

Uzori koje religija postavlja svojim vjernicima primjer su ispravnog moralnog života. S njima se svaki čovjek može poistovjetiti. Religije određuju dan u godini kada se štuju određeni uzori, što je svojevrsna terapija za različite poteškoće s kojim se nosimo. Svaka od njih ima svog uzora, sveca zaštitnika koji je našao načina nositi se s tim poteškoćama. Svjetovnjaci bi se tako trebali sjetiti drugih uzora, ne samo slavnih likova, pjevača ili glumaca. Uzore, smatra, treba potražiti u politici ili književnosti, čiji primjer bi trebali slijediti kao što vjernici slijede svece.

Načini obrazovanja tzv. libertarijanaca su također pogrešni. Sustav je posložen tako da proizvodi stručnjake u jednom području. Obrazovanje se odvija na način ponavljanja podataka određenog područja znanja. Sustav ima cilj - naučiti nas zaraditi. S druge strane, kršćanstvo u vještini obrazovanja shvaća što je bitno. Naučiti kako živjeti. Shvaćajući čovjeka u njegovoj krhkosti, zbunjenosti i ranjivosti, preusmjerava nastojanja obrazovanja na poticanje mudrosti i raspravi o dijelu bića koji naziva duša. Iako ne zazire od bavljenja svim granama znanosti, kršćanstvo je mudro stavilo fokus na našu apstraktnu bit.

„Kršćanstvo je usmjereno na pomaganje onom dijelu nas koji svjetovni jezik ne zna ni imenovati, onome koji ne možemo baš točno nazvati ni inteligencijom ni osjećajnošću, ni karakterom ni osobnošću. To je neka druga, još apstraktnija naša bit, koja je labavo povezana sa svima spomenutima, a ipak se od njih razlikuje po jednoj dodatnoj, moralnoj, transcendentalnoj dimenziji“ (str. 83).

Dok nas svjetovno obrazovanje uči vještinama zarade, suhim podacima i shemama uspjeha, kršćanstvo nas uči kako živjeti. Kršćanski učitelji znaju da čovjek pati od zaboravljanja. Često znamo što i kako trebamo činiti, ali zbog nedostatka volje ili strasti za

nečim, to ne činimo. Stoga žarište obrazovanja treba usmjeriti na učenje kako uporno postupati prema naučenom. Umjesto pukog učenja podataka naučiti kako znanje uporno i strastveno primjenjivati. Nije bitno samo znanje dokazati, već, kako je govorio Ciceron, za znanje razdragati i uvjeriti. Kršćani slave govorništvo i umijeće uvjeravanja kao vrhunsku vrlinu. Svjetovna učilišta prenose misli i podatke jednako kao da „ispadaju iz izvrnute torbe“ ili „priručnika za uporabu“ (str. 92).

Učenje o sebi i svojim osjećajima religije su pretočile i u obrede, čemu služe duhovne vježbe, ponavljanje određenih rituala prilikom kojih se treba osloboditi svega izvanjskog utjecaja i ostati ogoljen pred svojom osobnošću kako bi se um i duh pročistio. To je izvrsna mjera koju bi trebali provoditi i libertarijanci ili nereligiozni. Ne moraju se opterećivati gledanjem u lik nekog izmišljenog boga ili sveca. Meditirati se može i pred veličanstvom svemira. Bitan je učinak koji se proizvodi. Takav hvalevrijedan obrazac podučavanja kršćani su prisvojili, a autor ohrabruje ateiste da ga prigrlje jer je koncept stvoren puno prije pojave kršćanstva, još u Rimu i Grčkoj. Treba otvoriti škole koje nas uče mudrosti. Po uzoru na antički svijet, nikako kršćanski. Grci i Rimljani su također, iako ne monoteisti, ipak bili religiozni.

Kako je odraslom, slobodnom obrazovanom čovjeku, unatoč zajamčenoj slobodi izbora i samoodređenja te oslobođenosti svih moralnih ograničenja ipak potrebna nježnost, kršćani su izmislili lik Majke Božje. Nježne, utješne figure tople majke koja u rukama drži djetesce. Kako u odraslom čovjeku uvijek ostaje potreba za majčinskom ljubavlju i utjehom, mudri kršćani su se i toga dosjetili. Živ čovjek griješi. Greške nose svoje posljedice, a djetetu u nama treba utješna majčinska riječ i oprost kao poticaj za dalje. Bilo bi mudro da se svjetovni, religiozno nezatrovani umjetnici dosjete stvoriti djela s temom roditeljske skrbi ili otvaranje hramova nježnosti, gdje bismo se umjesto pred slikom izmišljene Majke Božje tješili pred slikom neke majke i nekog djeteta.

Kršćanstvo je doskočilo i pesimizmu. Bilo da smo ateisti, svjesni smo prolaznosti i vrijednosti života, bilo da smo religiozni svjesni smo prolaznosti i vrijednosti života. Međutim, kršćanstvu se nepravедno pripisuje pesimizam zbog naglašavanja prolaznosti i nevažnosti ovog života. Ono samo mudro odgovara na potrebu ljudskog bića za nadom koju mu surovi ateizam u svojoj naglašenoj racionalnosti nameće.

Možda najveći žal pokazuje se prema crkvenoj umjetnosti. Ateist se mora odreći sve te ljepote i osjećaja koja crkvena umjetnost

prenosi. Međutim, nemali je broj muzeja i galerija koji imaju lijepe i vrijedne eksponate izložene u lijepim prostorima, osvijetljene i postavljene za promatrače. Ali, hladni su i lišeni svake biti, jer ne nude smisao. Samo šturo poznavanje informacija o pojedinom predmetu, poput imena autora, stoljeća u kojem je djelo nastalo, materijala od kojeg je načinjeno, što ono predstavlja - ne budi u nama nikakav viši smisao ni zadovoljstvo. Ispod fotografije skulpture Bogorodice s Djetetom iz 1324. godine, zaplijenjene iz Opatije Saint Denis u Parizu 1789., autor je napisao: Što ćemo s njom kad joj se više ne možemo moliti (str. 153)? A potkrjepu svome stavu da umjetnosti treba dati viši smisao jer je to čovjeku neophodno za duhovno zdravlje, navodi i podatak da je samo tri dana nakon proglašenja odcjepljenja države od Katoličke Crkve u Francuskoj godine 1792. otvorena Palača Louvre, kao muzej u koji su smještene skulpture i umjetnine opljačkane iz crkava. Kršćanstvo umjetnosti daje smisao, a muzeji podatke. Moderna arhitektura je nažalost jednako kao i muzeji preuzela filozofiju gradnje zgrada koje odišu ružnoćom, nemaju smisao i ne govore duhu. I tome bi kršćanstvo imalo što podučiti ateiste.

Zaključak

Kao cilj ove knjige navodi se analiza religioznosti i lekcije koje se iz nje mogu naučiti i primijeniti na ostatak razumnog svijeta. U samom početku jasno su postavljena pravila za čitatelje, kako ne bi možda došlo do zabune da bi, ne daj Bože, pomislili da se radi o veličanju religije. Autor kao jasni ateist, doduše koji nije zaobišao i pohvaliti se ateističkim naslijeđem, analizira jedan sustav koji, htio on to ili ne htio, predstavlja savršen koncept ispravnog življenja na svim razinama postojanja, pa sve do brige i za možebitno postojanje nakon smrti. Ovakav vrsni analitičar čiji tekst je pisan analitički, zanimljivo i jasno, gotovo nepogrešivo ni u jednom trenutku nije zakoračio u traženje odgovora zašto je sve to tako u religijama, a u svijetu nije. Svjesno ili nesvjesno odgovorio je i na najčešći prigovor postojanju religija - materijalni i osobni interes, tvrdeći da svjetovnjaci daju polovicu svoje plaće u raznorazne fondove, doprinose i sustave, a to je puno više nego što vjernik dobrovoljno izdvaja za prilog crkvi ili potrebitima. Dakle, koji je razlog postojanja takvog savršenog sustava ako on ne bi imao svoj viši cilj? Odricanjem svetošti liku Majke Božje ona gubi svoj smisao. Zamijeniti lik Boga likom zvijezde ne čini se kao neki mudar prijedlog ovako vrsnog mislioca. Jasno mu je, međutim, da religija postoji za čovjeka, daje smisao svemu te je čovjek bez religije izgubljen u svijetu. Za brigu o čovjeku

koja se iskazuje u konceptu ljubavi kroz mudrost, zajedništvo, ljubaznost, obrazovanje, optimizam, umjetnost i arhitekturu, perspektivu i ustanove – a svakoj od njih posvećeno je jedno poglavlje ove knjige – autor ne nalazi primjereno ishodište. On ga i ne traži. Jedino što tvrdi jest da to ne može biti Bog. Ni za tu tvrdnju ne pruža razlog veći od onog da bi to bilo nerazumno. Posvetiti mnogo promišljanja i vrijednih riječi religiji, a ne dati joj šansu u njezinoj biti, već u samom začetku promišljanja čini se kao uzaludan posao. Bilo bi površno ne zapitati se postoji li tome neki viši razlog koji bi možda u nekom sljedećem djelu trebao ovako detaljno i otvoreno analizirati. Možda je uzrok vjernost obiteljskom naslijeđu ili osjećaj privrženosti ocu ateistu koji je na kraju života pokopan na židovskom groblju uz vjerske običaje?

Iz pročitano se može zaključiti sljedeće. Religija je dobra, ali nije istinita. Religija nema smisla, ali svemu daje smisao. Bog ne postoji, jer je vjerovati drugačije nerazumno. Tko prakticira religiju i živi svoju religioznost, postupa vrlo razumno.

Zrinka Pranjić Kozlek